

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд от *Славей Христова Чолакова*

на тема

Институционализация на етническите партии и развитие на партийната система в Македония (2001 г. – 2014 г.)

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по специалността
политология

Предложената работа се състои от 124 страници основен текст, структуриран в увод, три глави, заключение и литература. Извън основния текст са поместени 16 приложения, които обогатяват и конкретизират направения в работата анализ с точна и пространна информация, реално използвана от дисертантката. Библиографията е разделена на научни трудове и интернет източници, предимно с първични ресурси върху политическия процес в Македония. Прави впечатление доброто познаване на съществуващите изследвания по въпросите на етническите партии, политическите системи, македонската политика и история.

Актуалността и значението на избраната тема не подлежат на съмнение. Нещо повече, драматичните събития, разтърсващи Македония през последната повече от година съвсем явно демонстрират важноста на проблема за институционализацията на етническите партии в по-общия контекст на стабилността на партийната и политическата системи. Самата Славей Чолакова изтъква сред своите мотиви да работи по темата специфичното място, което Македония заема в българското съзнание, технологията на държавно строителство в условията на междуетническо съжителство, недостатъчната разработеност на проблематиката на етническите партии в науката, както и потребността в България да се изгражда познание за този тип ситуации, особено когато става дума за наш непосредствен съсед (с.3). Благодарение на така посочените съображения дисертационният труд не само изпълнява функциите на изследване на конкретен казус, но и запълва определен теоретичен дефицит, а също и добива политико-приложен характер. Може да се каже, че в рамките на българската

политология авторката е сред тези, които правят първи стъпки в научно поле, тепърва изискващо допълнително разработване.

Безспорната значимост на темата е съчетана с уместни хронологични ограничения. За долна граница е избрана 2001 г., времето на Охридското споразумение, което не просто представлява повратен момент за македонския политически процес, но и упражнява пряк ефект върху развитието на феномена „етнически партии“, доколкото се свързва с предпоставките за възход на нова албанска етническа формация, Демократическия съюз за интеграция (ДСИ), и появата на алтернативни възгледи за целите и пътищата на албанското етническо присъствие в македонската политика. Горната граница, 2014 г., е свързана с предпоследните по дата избори. Изборите от 2016 г., които не са предмет на дисертацията, протичат в доста по-различна и далеч по-конфронтационна обстановка от предходните няколко. В този смисъл би могло да се твърди, че те излизат извън „охридския период“ на македонската партийна система, фиксират нов политически етап и в този смисъл предполагат друго, различно изследване.

Дисертацията има много ясно очертани обект, предмет, цел и задачи. На тяхна основа са формулирани и двете ключови хипотези: (1) че Демократичната партия на албанците (ДПА) и ДСИ в разглеждания период проявяват характеристиките на етнически партии, и (2) че в същия период етническите партии способстват за институционализацията и спомагат за смекчаване на етническия кливидж в страната (с.4). Задачите, които авторката си поставя, са последователно и логично изведени – да се изяснят използваните понятия, да се реконструира македонската партийна система в нейното историческо измерение, да се проследи исторически създаването на двете изучавани партии, ДПА и ДСИ, да се изведе връзката между изборни резултати по райони и етническия характер на вота, и да се докажат емпирично заложените хипотези (с.5). Така задачите предопределят и методите на изследване. Анализът и синтезът в концептуален и документален план са необходими и за работата с термините и понятията, и за очертаване на нормативната рамка на функциониране на държава и партии в Македония. Историческият метод трябва да ни разкрие процеса по изграждане на държава и партии, а количественият метод – да спомогне за анализа на динамиката в изборните резултати, както и за ориентацията в ценностните нагласи на избирателите.

Специално следва да се отбележат много прецизните типологизация и под-типологизация на източниците. Те са свидетелство за висока степен на овладяване на материала, за разбиране на дисциплинарни и интердисциплинарни възможности и ограничения, накратко – за умението да се прецени всяка изследователска задача към какъв тип източници насочва.

Първата глава на дисертацията уточнява три централни понятия на изследването: етническа партия, партийна система и институционализация. След като справедливо посочва, че работите върху етнически партии в науката са сравнително малко на брой, авторката систематизира основните налични дефиниции и обръща внимание на проблемите, пред които тези дефиниции често се изправят – най-вече в контекста на понятието „етническа група“ и невинаги ясно прокарваното разграничение между етническа и мултиетническа партия. По отношение на деликатния въпрос за класифициране на една партия като етническа, аргументирано е възприета системата от осем индикатора, лансирана от Канчан Чандра през 2011 г. Изложението и обосноваването им заемат възлово място в главата. В своята статия Чандра изтъква приоритетната роля на първия измежду тях – присъствието на съответния етноним в името на партията. Но тъй като неговото собствено изследване е проведено предимно върху политическите сили в Индия по време на изборите от 1991 г., моделът се нуждае от адаптация към едни по-различни социални и политически реалности. Авторката се справя много добре с това, като акцентира на традициите, конюнктурата и правните ограничения. По седем от осемте индикатора е установен етническият характер на партиите ДПА и ДСИ в Македония. По първия, за името, ДСИ действително не отпраща към албанския етнос. Но обстоятелството, че партията е наследник на албански структури от „пред-охридския“ период, и най-вече на прословутата Армия за национално освобождение, както и припокриването по останалите седем индикатора дават основание без уговорки и ДСИ да бъде класифицирана като етническа, заедно с ДПА (с.22). По-нататък в главата са разгледани особеностите на партийната система на Македония. Разбираемо по-скромно място е отделено на двата големи „протагониста“, ВМРО-ДПМНЕ и СДСМ, и тяхната роля е интерпретирана най-вече в контекста на взаимодействията им с етническите партии. Албанските етнически партии, от своя страна, имат две важни характеристики, които определят и по-общото им политическо значение – тесните им връзки с другите

албански партии на Балканите (в Албания и Косово) и неизбежното участие на някои от тях в македонската изпълнителна власт. „Албанските политически фактори и техните партии добиват все по-голямо значение за стабилността на страната и за нейното поведение на международната сцена“, заключава своя анализ авторката (с.29). Следващият важен въпрос, на който тя се спира, засяга институционализацията на етническите партии. Открити са три съществени елемента на тази институционализация – стабилност, корени в обществото и легитимност – като в подкрепа на това вътрешно обособяване са приведени разсъждения и анализи на водещите съвременни теоретици на партийните системи от Стайн и Рокан до Меър, Манаринг и Копецки. Прочитът на литературата позволява да се очертае едно базово разграничение между институционализацията в добре развитите икономически демокрации и в тези с по-ниско ниво на развитие (с.34-39). Първите са по-силно институционализирани, вторите – по-слабо. В работите на Китчелт, Бизен, Луис, Шмитер, Карасимеонов и други тази специфика на новите посткомунистически демокрации е добре разработена в сравнителна перспектива със западноевропейските примери. Дисертацията умело резюмира главните тези и заключения при различните автори и направления.

Втора глава проследява историческото развитие на албанския въпрос на територията на днешна Македония от XIX век до формирането на албански политически сили в днешната независима държава. Изтъкнати са общите черти и различията, които проявяват трите албански общности на Балканите (в сегашните Македония, Албания и Косово) поради различната им историческа траектория и дългогодишна принадлежност към различни държавностни образувания. Много точно, синтезирано и прегледно са разгледани етапите на формиране и модификация на Албанската идея на полуострова, с нейните идеологически репери и социално-политически проекции. Без да има претенции за значими открития по тези въпроси, авторката структурира изложението си така, че да изпъкне един парадоксален факт: историята диференцира политическото битие на албанците в Косово, Албания и Македония, и заедно с това усилва общата им база за политическо действие. Ако взема за пример само югославския период, добре известно е, че конституционният процес по Титово време разширява правата на албанците в Косово и повишава статута на самата автономна област. Противоречията ще добият непримирим характер едва след

стратегията на Милошевич да поеме обратния път, към отнемане на този специален косовски статут. През същите десетилетия, обаче, и това е далеч по-слабо изследвано, етническите албанци в Македония практически не получават „бонуси“ от Титовия курс на децентрализация. Ето така при разпадането на Югославия и създаването на независима македонска държава македонските албанци имат непосредствена реферативна рамка на амбициите си за автономия и федерализация в лицето на своите сънародници от съседните страни. Същевременно, пост-югославското развитие, както отбелязва авторката, на практика изменя и психологическия статут на албанците в Македония. Ако преди това те са били малка народност, разпръсната в две републики и една автономна област, с цели, подчинени на институционалните формати, в които са поставени, след 1991 г. те се озовават в ситуацията на най-голямо малцинство в една държава, която, при това, от самото си учредяване изпада в „криза на идентичността“ (с.43). С помощта на историческата хронология убедително е показано как исканията на македонските албанци не са ескалирали чувствително едва през последните години, а са били изявявани под една или друга форма в цялото съществуване на независимата Република Македония, от бойкотирания референдум за независимост през 1991 г. насам. В тази глава авторката също доказва и ключовото значение на Охридското споразумение за развитието на албанския въпрос в Македония, и по-специално в светлината на организационните му носители, албанските политически партии: „През следващото десетилетие именно различните позиции спрямо събитията от първата половина на 2001 г. ще се явят главната разделителна линия между двете най-големи албански партии в Македония – ДСИ и ДПА“ (с.63). Вече на такава основа може да се разкрие своеобразието на съвременната ситуация с етническите партии в югозападната ни съседка – от една страна, те нямат „принципна разлика“ (с.69) в основните си цели и задачи, от друга – разграничава ги отношението към „Охрид“, откъдето и различните гледни точки към легитимните форми и пътища на политическа борба за реализация на споменатите цели и задачи.

Третата глава е посветена на македонския политически процес в периода 2001-2014 г. в три направления: програмните приоритети на водещите политически сили; анализа на изборните резултати от парламентарни избори във връзка с етническото разпределение на населението; и анализ на ценностите, позволяващ да се осмисли степента на етническа обособеност на електоратите на етническите партии. Трите

направления са обединени от една обща закономерност: при всяко от тях авторката борави с първични източници, директно се ориентира към емпирична информация. Заедно с това, направленията са доста различни и отпращат към изводи от доста различен характер. Приведените данни и тяхната количествена интерпретация доказват „на терен“ твърдения, извлечени в предходните две глави от теорията и историята – например относно реалните измерения на политическите различия между ДСИ и ДПА. Изборните резултати са разгледани не просто национално, а по шестте изборни единици, в някои случаи – и по общини. За да бъде подсилен анализът на институционализацията на албанските партии, са привлечени данни и от местни избори. Изучен е и персоналният състав на македонските правителства след Охридското споразумение, за да могат да се аргументират изводи за действителната интеграция на тези партии на равнище изпълнителна власт. Третият раздел от тази глава се опира на резултатите от Европейското изследване на ценностите от 2008 г., като ги подлага на количествен анализ чрез т.нар. метод на класификационните дървета, подход, все по-стабилно навлизащ в българската политология и илюстриран включително чрез силното му приложение от автори като Милен Любенов по отношение на българската партийна система. Авторката е свършила огромна по обем работа и освен собствен принос в интерпретацията, е систематизирала данни, които в бъдеще ще могат да бъдат използвани и доразвивани и от други изследователи. Мисля все пак, че финалният им анализ в този раздел допуска по-подробно и задълбочено разгръщане.

Заключението резюмира постиженията на самото изследване и ни връща към първоначалните хипотези. Може да се смята, че първата от тях, за класификацията на „албанските“ партии в Македония като етнически партии, е безупречно потвърдена на различни равнища и в различни разрези. По-особен случай представлява втората хипотеза. Тя на практика се състои от две под-хипотези, едната от които визира институционализацията на ДПА и ДСИ, а другата – ролята им за смекчаването на етническия кливидж в страната. Обединени в едно цяло, те конструират твърдение, което не е цялостно и недвусмислено доказано, въпреки че е прието за такова. Институционализацията е факт. Но позитивната роля на ДПА и ДСИ за смекчаване на етническия кливидж се намира под голяма въпросителна, на фона на приведените в дисертацията факти и разсъждения. Както констатира авторката: „В един по-

дългосрочен план към настоящето създаването на подобни партии в Македония е довело по-скоро до разграничаване и разделяне на обществото, отколкото до стабилност и интеграция“ (с.23). Ето защо, в името на коректността, според мен втората хипотеза може да бъде определена като доказана в първата си част, но не и във втората.

Към всеки дисертационен труд могат да бъдат отправени критични бележки. Преди всичко, работата би спечелила от едно унифициране на цитирането, което се прави ту в скоби, ту под линия, и в някои случаи липсват посочени страници и други данни. Но тук искам специално да подчертая две неща. Първо, предложеното изследване е изключително прецизно проведено, с ясен предмет, цели, задачи и методи, и с ясна структура, следваща логично и аргументирано от тях. Второ, участник бях във вътрешното обсъждане на дисертацията на заседание на катедра „Политология“. Мога да кажа, че в последния, окончателен вариант, депозиран за публична защита, авторката се е съобразила с всички критики и препоръки на рецензентите и членовете на катедрата.

Своите коментари бих формулирал тук под формата на въпроси.

Идеята за „Велика Албания“ е тясно преплетена с модерното развитие на албанския национален въпрос на Балканите. В дисертацията тя е спомената няколко пъти, предимно в историко-ретроспективен план, но и в съвременна проекция. По повод на тесните връзки между албанските партии в региона е направено заключението, че „това е един модерен начин за осъществяване на отдавнашния идеал за създаване на Велика Албания“ (с.28). Наред с това, обаче, както отбелязва и авторката, важната „Платформа за решаване на албанския национален въпрос“ от 2000 г. обявява постановката за „Велика Албания“ за неактуална (с.41). До каква степен, при това положение, може да се говори, че тази идея има непосредствено присъствие в посланията и разбиранията на ДПА и ДСИ през последните години?

Обширният и професионален анализ на литературата върху партийните системи и институционализацията в дисертацията се опира на разграничението между развитите и посткомунистическите демокрации. Част от авторите разбират под второто понятие системите на държавите от бившия Източен блок, доминиран от Съветския съюз, а режимите в страните от бивша Югославия се разглеждат отделно от тях, поради закъснелия им преход и наследството на гражданските войни. Доколко според

авторката македонският случай попада в характеристиките на посткомунистическа демокрация, така, както са изведени в цитираната литература?

Авторефератът коректно отразява съдържанието на дисертацията. И той, подобно на нея, е издържан в същия прегледен, точен и последователен маниер. Езикът е богат, ясен, терминологично прецизен. Приемам напълно самооценката за приносите на дисертацията (Автореферат, с.29). „Пионерската“ роля в едно недостатъчно изследвано научно поле крие множество рискове, които са избегнати благодарение на добре осмисленото решение на първоначалния проблем, какво и как ще се изследва.

Преди години имах възможността да участвам заедно с докторант Славея Чолакова в международна конференция в University College в Лондон. Мога да потвърдя и тук високия интерес и задълбочената дискусия, които нейният доклад провокира, обстоятелство, чието значение за мен е още по-голямо предвид на сравнително ранния етап от работата ѝ. Публикациите по темата на дисертацията отговарят на изискванията.

В заключение. Въз основа на достойнствата на дисертационния труд с пълна убеденост препоръчвам на уважаемото научно жури да присъди на Славея Христова Чолакова образователната и научна степен „доктор“ по специалност политология.

София, 29.04.2017 г.

Рецензент:

/доц. д-р Борис Попиванов/